

BEKE OTTÓ – SZÜTS ZOLTÁN

ONLINE SODRÓDÁS ÉS MÉRTÉKTELEN TARTALOMFOGYASZTÁS

A digitális kultúra és a közösségi média egyik meghatározó attitűdje

Problémafelvetés

■ Kiindulópontunk szerint az online, digitális kultúrát kapcsolattartási és befogadási sodródás és mértéktelen fogyasztás, hedonizmus jellemzi. Mediális és recepciós karakterisztikájának megfelelően törekszik mindazon üresjáratok kiiktatására, amelyek lassítanak vagy megakasztanak a tartalmak, illetve ingerek szabad áramlását. A csönd és a látványhiány antagonistá hatású ebben a közegben. A kontinuitás fenntartása és intenzitásának növelése mindenk felett álló értéként tűnik fel. A jelenkori személyközi kommunikációs és tartalom-előállítási, -megosztási, valamint -fogyasztási hedonizmus egyazonáltal megteremti a választási szabadság tökéletes illúzióját, a valóságban azonban irányított és mértéktelen tartalomfogyasztásra ösztönzi a felhasználót. Ehhez a különböző digitális/online eszközök és platformok, továbbá az ezeken elérhető interperszonális kommunikációs módok és tartalmak egyre gazdagodó változatosságát villantja fel.

Az online és az offline, illetve a medializált, szükségképpen megmászott, avagy megkonstruált és medializálatlan valóság (a tárgyi világ) közötti distinkció, illetve a két territórium alkotta, egymás működését jól esetben elősegítő, avagy kiegészítő szinergia helyébe az előbbi birodalmának kimerészerű diverzitása lép. A masszív hétköznapi tapasztalat és a technoprogresszió egyre erőteljesebbé váló, közéleti, tudományos diskurzusba rendeződő szövegei egyaránt azt sugallják, hogy a folyamat szükségesszerű és irreverzibilis. Nincs alternatíva: ez a digitális/online realizmus logikája (vö. Fischer 2020). Az atomok megmászhatatlan világának helyébe a bitek képlékeny, azonban szintén áttekinthetetlenül szövevényes világa lépett (Csepeli–Prazsák 2010. 14.) – az adatok digitálisan tárolt, továbbított és megjelenített territórium. A bitek világa szinte a hatalomátvétel kezdetétől azt állítja magáról, ez az egyedül mérvadó valóság, ami lényegében virtuális realitás (Baudrillard 1996; Debord 2006); abban kell feloldódnia, nincs más haladási irány, nincs más alternatíva (Moravec 1990, 2000; Kurzweil 2012, 2013). A felhőalapú adatfeldolgozás és tárolás következménye, hogy – egy digitális metaforával élve – az égen vonuló felhők helyett egyre inkább a technika felhői válnak meghatározó-

vá, és nagyobb mértékben tematizálják (különösen a viharok – hibák esetén) a közbeszédet is.

A „bitbeesés” (Csepeli–Prazsák 2010. 14; Csepeli 2008. 4.) következtében alapjaiban változott meg a realitás; új világ és új horizont tárult fel. Kialakult az Élet 3. 0 (Tegmark 2018), és egyfajta homo deusként (Harari 2017) felbukkant az Ember 2. 0 (Csepeli 2020). Ez az „isteni” személy (számítás)technikai környezetben működik, adatokat termel, továbbít, és nyel el; ebből táplálkozik. Az információs társadalom földigilisztájaként (Flusser 1996), avagy kígyójaként (Han 2020. 27–29.) funkcionál, miközben a dolgok, használati tárgyak internetének részévé válik (Csepeli 2020; Han 2020. 83). Megfosztatik tulajdon sorsától, cselekedeteit ugyanis döntő mértékben immár számítógépes algoritmusok határozzák meg (Szűts 2021; YouYou – Kosinski – Stillwell 2015; Harari 2017. 293). Poszthumán dimenzió (Hayles 1999; vö. Esterbauer 2003) bontakozik ki, miközben kialakul az adatok totalitarizmusa, fetisizmusa. A jövőben pedig már nemcsak a humán dimenzióra hatást gyakorló, azonban érzelemmentes automatizmust követő, „rideg” számítógépes algoritmusokról szükséges tudomást venni, hanem egyúttal ezek evolúált, emocionális vonásokkal gazdagodó formáiról is. Ezt vetíti előre Kazuo Ishiguro legújabb, *Klara és a Nap* című műve (Ishiguro 2021; Csepeli 2021).

„Mindennek adattá és információvá kell válnia” (Han 2020. 77.) – ez a dataizmus diktátuma, és ennek megvalósításán munkálkodik szakadatlanul a felhasználó. Személyes-individuális tere felnyílik, és pszichéje védtelenné válik a külső térből érkező információkkal, ingerekkel, a legkülönbözőbb típusú és szerepű médiatartalmakkal, manipulációkkal, visszaélésekkel szemben (Žižek 2020; Csepeli 2020. 239; Tegmark 2018; Zuboff 2019; Assange 2016; Mayer-Schönberger – Cukier 2018; Žižek 2016. 93–120.), miként azt Viktor Pelevin *iPhuck 10* című regénye érzékletes módon megjelénítette (Pelevin 2019).

Közvetítettség és virtualizáció

■ Az atomok helyébe lépő bitek világa a közvetítettség, a szimulákrumok (Baudrillard 1994) világa. Ezen értelmezés szerint YouTube a szimulákrum tipikus tája, ahol a nagyon gyorsan rendkívül népszerűvé váló, de rövid életű, elillanó videótartalom lép a közös kulturális tradícióban hosszú idő alatt kanonizálódott – kötelező – olvasmányok helyébe (Szűts 2018). A mediatizáltság általános, mindennapi tapasztalattá vált. Nem véletlenül lett a *Hol vagy?* ontológiai kérdéssé a mobilitás forratagában (Ferraris 2008; Poster 2005; Meyrowitz 1985, 2005). Sohasem a teljes értékű, eksztatikus jelenlét varázsát villantja föl, hanem a távolságtartást, a technikai berendezések által lehetővé, megtapasztalhatóvá, láthatóvá/hallhatóvá tett prezenciát (Belting 2005. 34.) – egy újfajta minőséget. Mi szemléltethetné erőteljesebben és egyben kifejezőbben ezt, mint a tudat számítógépes hordozókon való tárolhatóságának és ily módon a halhatatlanságnak egyfajta jövőbeli víziója, miként az Richard Morgan *Valós halál* című regényéből (Morgan 2018) és az abból készült 2018-as Netflix-sorozatból, az *Altered Carbon*ból kiviláglik?

Az élet legkülönbözőbb területeit érintő digitalizáció és az azzal elválaszthatatlanul összefonódó virtualizáció szükségszerűségként tűnik fel. Miként arra Dave Eggers *A kör* című regénye és annak filmadaptációja plasztikusan és igencsak meggyőzően rámutat, ez már-már korunk kategorikus imperatívusza (Eggers 2016; Csányi – Beke 2020). Ezen elképzelés szerint a digitalizáció erőivel szembeni ellenállás, illetve az online térben képzett és továbbított adatfolyamok feltartóztatása, megakasztása, intenzitásuk, komplexitásuk és haladási-befogadási sebességük mérséklése káros konzervativizmus, a luddizmus legújabb kori megnyilvánulási formája, vagyis a múlt értékei és attitűdje előtti kritikátlan és atavisztikus meghajlás. Ez a bújtatott technodiktatúra (Beke 2021a). A tartalmak előállítása és interszjektív megosztása etikai dimenzióban értékelődik. Eközben nem maguk a továbbításra kerülő tartalmak, illetve azok referenciális-szemantikai vonatkozásai lesznek fontosak, hanem sokkal inkább a megosztás, a továbbítás gesztusa és hatékonysága (Aczél 2012. 115.): „Aki törődik embertársaival, az megosztja velük, amiről tud, amit lát. Átad nekik mindent, amit csak képes. Ha érdekli a gondjuk, a szenvedésük, a kíváncsiságuk, az a joguk, hogy a világon mindenről értesüljenek, akkor minden megoszt velük. Amiye van, amit lát, amit tud. [...] A MEGOSZTÁS TÖRŐDÉS.” (Eggers 2016. 234; vö. Egger – Lei – Wassler 2020; Li – Pearce – Oktadiana 2000) A feltétel nélküli tartalommegosztás szolidaritásként, vagyis humánus tetteként határozódik meg. Ezáltal az internet végzetes és romboló hatású, kivétel nélküli emlékezésre ítéltetik (vö. Szűts 2018. 365–367; Ferraris 2008. 143–198).

Ez a „nem felejtő internet” (Székely 2013. 11.), avagy „az örök digitális emlékezet víziója” (Székely 2017. 56; vö. Mayer-Schönberger 2009). Az információs túlterhelés (Koltay 2017; Bawden–Robinson 2009) következtében a dezorientáció mértéke fokozódik: „ha mindent meg lehet tudni mindenkiről, és ezen a mindenkin hovatovább a bolygólakók összessége értendő, akkor az információrakat csakis zűrzavart, lármát és néma csöndet eredményezhet.” (Eco 2018 52.) Így alakul ki az információs ökoszisztéma átláthatatlan szennyezettsége, kibogozhatatlan zűrzavara. Ez az információs epidémia, vagyis az infodémia következménye (Z. Karvalics 2020).

Az online, digitális hedonizmus túlcsoportuló pozitivitása nem azt sugallja az eszközhasználónak, hogy kommunikáljon, releváns információkat osszon meg, tartsa a kapcsolatot másokkal, ápolja és egyben bővítse szociális hálóját, osszon meg, továbbítson és fogyasszon tartalmakat, szórakozzon, amennyiben kedve tartja, illetve szüksége van rá, hanem tegye azt mindig. *Maradj bejelentkezve, maradj online!* – rendre erre szólítanak fel a különböző online felületek, közösségi oldalak, alkalmazások. „Twitterezem, tehát vagyok” – fogalmazott ironikusan Umberto Eco (Eco 2018. 46–49). Az egyéni identitás képzésében és fenntartásában az idézett szerző által hivatkozottn túl természetesen egyéb, egymással szinergikus kapcsolatban lévő közösségi oldalak, online ismeretségi hálózatok, továbbá tartalom- és főleg videómegosztó portálok is meghatározó szerepet játszanak (Pléh 2001, 2011; Carr 2014).

A felhasználók zsebében hordott, tenyerén hordozott, mentális biztonságot jelentő (Sándor 2004) „abszolút eszköz” (Ferraris 2008. 99.), az okostelefon immár mindig és mindenütt szélessávú internet-hozzáférést

biztosít. A nap 24 órájában szakadatlanul szállítja az információkat és tartalmakat. Nem is lehet menekülni előlük, nemhogy megszabadulni tőlük, gyakran a legintimebb szituációkba is beférkőznek (Poster 2005; Meyrowitz 1985, 2005; Nyíri 2010). Így jelennek meg a sodródó tartalomfogyasztók és eszközhasználók, „a végtelen görgetés gyermekei” (Szűts 2020. 177). Mivel pedig a generációs különbségtételek e tekintetben alaptalanná és diszfunkcionálissá váltak, ők egyúttal a végtelen görgetés felnőttjei (Beke 2021b. 141). Az okostelefon „digitális kegytárgy, sőt egyenesen *a digitalitás kegytárgya*.” (Han 2020. 22.) Időről időre értesítésekkel, hanghatásokkal, fényjelzésekkel, rezgésekkel arra figyelmezteti és egyben kondicionálja a felhasználót, hogy vegyen részt a kommunikációs forgatagban, legyen/maradjon aktív. Kontrolláló funkciót tölt be a pszichopolitikában (Han 2020). Az okostelefon-tulajdonosok és használók már nem „szobautasok” (Virilio 2002. 41.), mégis állandó jelleggel az információs hálózatokra vannak csatlakozva.

Az öröm és a kötelesség közötti ellentét (Žižek 2006. 9.) feloldódik az online térben. A felhasználóknak örömet kell lelniük digitális aktivitásukban, miközben megszakítatlan flow-élményekben részülnek (Csíkszentmihályi 2020; Szűts 2018. 339–341; Han 2020. 44). Ebben a logikában nyer értelmet az is, hogy az online média immár nem a korábbi tömegmédiát jellemző, az egyénekre a tartalmakat mindenféle szelekció nélküli rázúdító push logika alapján működik, ugyanis immár lehetővé teszi, hogy a felhasználók saját érdeklődési körüknek, prioritásaiknak megfelelően fogadják be az információkat (Beke–Samu 2018; Szűts 2018. 408). Amennyiben ugyanis a felhasználók saját maguk válogatnak a tartalmak és egyben a tartalomtípusok közül, könnyebben tartható fenn esetükben az immerzió, illetve a flow-élmény. Belefeledkeznek a szörfözés közbeni tartalomfogyasztásba (vö. Enzensberger 2010; Postman 2006; Eco 1984). A 2004-től datálható, participatív médiaként (Szűts 2018. 312.) konstituálódó web 2.0 nagyfokú felhasználói interaktivitást vár el a felhasználóktól (vö. Pfaller 2000, 2009; Žižek 2016. 317; Erhardt 2006. 68.), és ezáltal nagyban hozzájárult a közösségi média megszületéséhez. A használata révén kibontakozó részvételi kultúra (Aczél 2012. 116.) az online/digitális hedonizmus kiteljesedését segítette elő.

Sebesség, figyelemrablás és stressz

■ Az online, digitális hedonizmus a hipergyors információáramlás eredménye. A folyamatos, 24 órás online, közösségimédia-készenlét eredménye, hogy az emberi elme folyamatosan arra kényszerül, hogy kövesse az információs változásokat, és csak rendkívüli akaraterő képes kiszabadítani ebből a börtönből. A multicSATornás információs bombázás hatására megjelenik egy új kihívás, a félelem attól, hogy az egyén lemarad valamiről, vagy kimarad a hálózaton zajló cselekményekből, virtualizált akciókból. Ez a fear of missing out – FoMo (Szűts 2020). Virilio szerint a 70-es és 80-as évek az élő átvitel kora – a történetjük akár videó- vagy tévétechnikák révén. A dromológia első törvénye kimondja, hogy a nagyobb sebesség előbb vagy utóbb kiiktatja a nála alacsonyabbat. Az emberiség kezdettől fogva alá van vetve ennek a törvénynek. Ez határozza meg létünket, kötő-

désünket az időbeliség egész rendjéhez, amihez a gyorsulás is hozzátartozik. Virilio a kommunikációt az utazás metaforájával azonosítja. Ahogy a járművek segítségével vannak az embereknek, hogy távolságokat szeljenek át, összeszűgítsék a teret, úgy a kommunikáció az információt szállítja – teleportálja – nagy távolságokra, instant fogyasztóvá transzformálva a hálózati társadalom tagjait. Virilio szerint az emberiség reformját a digitalizáció katalizálja, a kommunikáció újabb és újabb színtereit (olvasatunkban a közösségimédia-platormjait) teremtve meg. De vajon az azonalitás és „mindenhol lét” képes lesz-e kiterjeszteni az egyén kognitív képességeit? Hiszen az az állapot, amelyben korlátlanul tűnő információ mennyiséghez fér hozzá, kombinatorikai és összehasonlító forradalmat indíthat. A gépek evolúciója azonban exponenciálisan gyorsabb az ember elméjénél, és egy negatív szcenárió szerint a hálózat által ömlesztett tartalmak mértéktelen fogyasztása lehet az emberiség sorsa. A gyorsuló technológiai fejlődés egyben gyorsuló időérzékelést is eredményez, amelynek következménye a technológiai stressz, egy új típusú szorongás.

Yuval Noah Harari szerint a közösségimédia-vállalatok nem csupán digitális tartalmakat közvetítenek a személyre szabott tömegtermelés világában, hanem figyelemkufárként is működnek (Harari, 2019). A tárgyi világban az egyének napja 24 órából áll, ebből igyekeznek a tartalmaikkal minél több időt megszerezni. Az így megszerzett figyelmet a hirdetőknak adják el. Az ingyenes információk és szolgáltatások zuhataga függővé teszi a felhasználót, és hedonistává az információs társadalmat. Ha felépül a jövőben a Facebook virtuálisvilág-birodalma, a Metaverse, akkor a megsztott jelenlét jelenségének köszönve ez az idő akár ki is terjeszthető. A tárgyi világban a napok továbbra is 24 órából állnak majd, a felhasználók elméje azonban már az online világba, a tökéletes szimulákrum birodalmába költözik.

Inverzió, leplezés

■ A Netflix streamingsszolgáltató 2021 júniusában mutatta be az *Ébredés* (*Awake*) című tudományos-fantasztikus thrillert. A film nem az esztétikai értékek, esetleg az innovativitás tekintetében, hanem markáns problémafelvetésénél fogva érdemel kitüntetett figyelmet. Az alkotás egyébként nézői és szakmai körökben egyaránt meglehetősen negatív kritikákban részesült. Az *Ébredés*ben egy globális katasztrófa, esemény (Žižek 2014; Feldmár 2018. 9–10; Han 2020. 102–104.) hatására megsemmisül az összes elektronikai berendezés, illetve digitális hálózat, és az emberiség megfosztatik az alvás képességétől, ennek következtében pedig a kognitív funkciók szükségszerű romlásnak, leépülésnek indulnak. A deskriptív terminusként és nem konkrét betegséggként, illetve tünetegyüttesként értendő demencia (Spitzer 2012; Szűts 2018. 390–392.) a filmben a digitalitás felfüggesztésével, egyik pillanatról a másikra bekövetkező radikális kiiktatásával kapcsolódik össze. Azt sugallja a történet, hogy nem az egyre meghatározóbb szerepű online világ okozza napjainkban az elmélyülést, a befelé figyelést, az élmények feldolgozását, a hosszú távú memoralizálást, az individuális immerziót, a koncentrációt, az absztrakt gondolkodást lehetővé tevő folyamatokat metaforikus formában megjelenítő alvás

krízisét, hanem éppen fordítva: a hálózatról való lekapcsolódás jár katasztrófális következményekkel. Egy olyan alvásdeprivált korban születik meg ez a tömegfilm (Olay – Weiss 2014; Kracauer 1977; Király 2010a, 2010b), amikor éppen az alvás forradalmára (Huffington 2016), társadalmi megbecsülésének növelésére lenne szükség. Mi áll a háttérben ennek az inverz logikának?

A digitális, online realizmus toleráns, nem represszív (Žižek 2009. 49; 2006), engedékeny, sőt a szinte kötelességként tekintett hedonizmus pozitív túltengésének (Han 2019: 9, 15, 17.) világa. Részben ez biztosítja vonzerejét és akadálytalan előretörését, hiszen ki szeretné útját állni a fejlődésnek akkor, ha – miközben az kiszolgálja az örömet – egyúttal önmagát az erkölcsösség színeiben tünteti fel? A jelzett elképzelés pozitív, affirmatív életérzést hordoz, technikai kontextusa innovatív és egyúttal addiktív jellegű, továbbá gazdaságilag erőteljesen és többszinten beágyazott. Mindennél fogva olyannyira meggyőzővé és dominánssá vált, hogy a vele való szembenállás diszkurzív diszkreditációt, illetve megbélyegzést von maga után – nemritkán szakmai körökben is. Ennek megfelelően fordítja meg a valós helyzetet az *Ébrenlét*. Nem az elektronikai berendezések frekvenciát, túlzott mértékű és egyre masszívabbá váló, az élet minden területére kiterjedő használatát mutatja be problémaként, hanem éppen ellenkezőleg: ezen eszközök, illetve hálózatok esetleges eltűnését, illetve működésképtelenné válását. Mindenki éberségre kárhozzatik, amikor nem működnek a digitális eszközök és hálózatok – ezt sugallja a film. A valóság azonban ennek éppen az ellenkezője: az online formában szakadatlanul áramló tartalom és ingeregnyűttes tartja ébren a felhasználókat, azt az érzést keltve bennük, hogy lecsatlakozva a hálózatról, vagyis offline üzemmódban szükségképpen lemaradnak valamiről (Milyavskaya – Saffran – Hope – Koestner 2018; Dossey 2014). A médiatartalmak kényszeres habzsolása társadalmilag elfogadott gyakorlattá, sőt elvárássá, az online lét, illetve elérhetőség pedig normává vált.

Az *Ébrenlét* az online/digitális hedonizmus logikáját viszi színre oly módon, hogy az eszközhasználat elmulasztását, illetve kiiktatását ábrázolja katasztrófaaként. A valóságban megjelenő problémaegyüttes ezen inverziója tünetértékű hozzáállást tükröz. Hasonló tendencia figyelhető meg akkor, amikor a digitális világ előretörése nyomán tapasztalható kognitív, pszichés, szociális vagy akár biztonságpolitikai gondokra különböző online applikációk és digitális eszközök jelennek meg „megoldásként”, ahelyett, hogy a probléma gyökere, technikai-mediális meghatározottsága tematizálódna. A figyelemelterelésnek ez a klasszikus esete öngerjesztő folyamatot indukál, ezáltal pedig ördögi kört, illetve negatív spirált hoz létre. A reakció ugyanis mindig egy további, még kifinomultabbnak tűnő technikai innováció, „megoldás”.

■ **FILMJEGYZÉK**

A kör (The Circle), 2017, r. James Ponsoldt

Altered Carbon, 2018, r. Laeta Kalogridis

Ébrenlét (Awake), 2021, r. Mark Raso

■ IRODALOM

- Aczél Petra: *Médiaretorika*. Magyar Mercurius, Bp., 2012.
- Assange, Julian: *When Google Met WikiLeaks*. OR Books, New York, 2016.
- Baudrillard, Jean: *A szimulákrum elsőbbsége*. In: Kiss Attila Attila – Kovács Sándor – Odorics Ferenc (szerk.): *Testes könyv*. I. Ictus – JATE, Szeged, 1996. 161–193.
- Bawden, David – Robinson, Lyn: *The dark side of information: overload, anxiety and other paradoxes and pathologies*. *Journal of Information Science* 2009. 35 (2). 180–191.
- Beke Ottó: Ray Bradbury: *Fahrenheit 451. A technodiktatúra aktuális víziója*. Szabad Piac. Gazdaság-, társadalom- és bölcsészettudományi folyóirat 2021a. 1. sz. 23–30.
- Beke Ottó: *Az oktatás jövője: felkészítés a digitális életre és munkára. Recenzió Szűts Zoltán A digitális pedagógia elmélete (2020) című könyvéről*. *Civil Szemle* 2021b. 1. sz. 135–143.
- Beke Ottó – Samu János: *Az internetes kommunikáció és média új kézikönyve*. *Információs Társadalom* 2018. 3–4. sz. 168–176.
- Belting, Hans: *Kép, médium, test: az ikonológia új megközelítésben*. *Filológiai Közlöny* 2005. 1–2. sz. 24–41.
- Baudrillard, Jean: *Simulacra and Simulation*. University of Michigan Press, 1994.
- Carr, Nicholas: *Hogyan változtatja meg agyunkat az internet? A sekélyesek kora*. HVG Kiadó, Bp., 2014.
- Csányi Erzsébet – Beke Ottó: *A közösségi média disztópiája. (Dave Eggers: A kör)*. Godišnjak (az újvidéki Bölcsészettudományi Kar évkönyve) 2020. 2. 269–283.
- Csepeli György: *Az e-minőség forradalma*. *Szín* 2008. április. 4–10.
- Csepeli György – Prazsák Gergő: *Örök visszatérés? Társadalom az információs korban*. József Műhely, Bp., 2010.
- Csepeli György: *Ember 2.0. A mesterséges intelligencia gazdasági és társadalmi hatásai*. Kossuth Kiadó – Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete, Bp., 2020.
- Csepeli György: *A szív algoritmusai. Kazuo Ishiguro új könyvéről*. Szabad Piac. Gazdaság-, társadalom- és bölcsészettudományi folyóirat 2021. 1. sz. 106–107.
- Csikszentmihályi Mihály: *Flow. A tökéletes élmény pszichológiája*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2020.
- Debord, Guy: *A spektákulum társadalma*. Balassi Kiadó – BAE Tartóshullám, Bp., 2006.
- Dossey, Larry: *FOMO, Digital Dementia, and Our Dangerous Experiment*. *Explore* 2014. 2. sz. 69–73.
- Eco, Umberto: *A Guide to Neo-Television of the 1980s*. *Framework* 1984. 25. sz. 19–27.
- Eco, Umberto: *Pape Satan. Hírek egy folyékony társadalomból*. Európa Könyvkiadó, Bp., 2018.
- egger, Inta – Lei, Sut Ieng – Wassler, Philipp: *Digital free tourism – An exploratory study of tourist motivations*. *Tourism Management* 2020. 79.
- Eggers, Dave: *A kör*. Európa Könyvkiadó, Bp., 2016.
- Enzensberger, Hans Magnus: *Absolute Emptiness: The Null-Medium, or Why all Complaints about Television are Irrelevant*. In: *Are you Ready for TV?* Barcelona–Santiago de Compostela, Museu d'Art Contemporani de Barcelona (MACBA) – Centro Galego de Arte Contemporánea (CGAC), 2010. 10–25.
- Erhardt Miklós: *A fordító utószava*. In: Debord, Guy: *A spektákulum társadalma*, fordította Erhardt Miklós. Balassi Kiadó – BAE Tartóshullám, Bp., 2006. 63–70.
- Esterbauer, Reinhold: *Isten a cybertérben*. *Vigilia* 2003. 1. sz. 2–11.

- Feldmár András: *Álom és valóság*. HVG Kiadó, Bp., 2018.
- Ferraris, Maurizio: *Hol vagy? A mobiltelefon ontológiája*. Európa Könyvkiadó, Bp., 2008.
- Fischer, Mark: *Kapitalista realizmus. Nincs alternatíva?* Napvilág Kiadó, Bp., 2020.
- Flusser, Vilém: *Az információs társadalom mint földigiliszta*. Iskolakultúra 1996. 6–7. sz. 193–200.
- Han, Byung-Chul: *A kiégés társadalma*. Typotex Kiadó, Bp., 2019.
- Han, Byung-Chul: *Pszichopolitika. A neoliberalizmus és az új hatalomtechnikák*, fordította Csordás Gábor. Typotex Kiadó, Bp., 2020.
- Hayles, N. Katherine: *How We Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics*. The University of Chicago Press, Chicago–London, 1999.
- Huffington, Arianna: *Az alvás forradalma. Változtasd meg az életedet – éjszakaról éjszakára!* Geopen Kiadó, Bp., 2016.
- Ishiguro, Kazuo: *Klara és a Nap*. Helikon Kiadó, Bp., 2021.
- Király Jenő: *A film szimbolikája. Első kötet. A filmkultúra filozófiája és a filmalkotás szemiotikai esztétikája. 1. rész*. Kaposvári Egyetem Művészeti Kar Mozgóképkultúra Tanszék – Magyar Televízió Zrt., Kaposvár–Bp., 2010a.
- Király Jenő: *A film szimbolikája. Első kötet. A filmkultúra filozófiája és a filmalkotás szemiotikai esztétikája. 2. rész*. Kaposvári Egyetem Művészeti Kar Mozgóképkultúra Tanszék – Magyar Televízió Zrt., Kaposvár–Bp., 2010b.
- Koltay Tibor: *Egy „örökzöld téma”: az információs túlterhelés*. Információs Társadalom 2017. 3. sz. 39–54.
- Kracauer, Siegfried: *Das Ornament der Masse*. Suhrkamp Verlag, Berlin, 1977.
- Kurzweil, Ray: *How to Create a Mind: The Secret of Human Thought Revealed*. Penguin Books, London, 2012.
- Kurzweil, Ray: *A szingularitás küszöbén: Amikor az emberiség meghaladja a biológiát*. Ad Astra, Bp., 2013.
- Li, Jing – Pearce, Philip L. – Oktadiana, Hera: *Can digital-free tourism build character strengths?* Annals of Tourism Research 2000. 85.
- Mayer-Schönberger, Viktor: *Delete: the Virtue of Forgetting in the Digital Age*. Princeton University Press, New Jersey, 2009.
- Mayer-Schönberger, Viktor – Cukier, Kenneth: *Forradalmi módszer, amely megváltoztatja munkánkat, gondolkodásunkat és egész életünket*. HVG Könyvek, Bp., 2018.
- Meyrowitz, Joshua: *No Sense of Place: The Impact of Media on Social Behavior* Oxford University Press, New York, 1985.
- Meyrowitz, Joshua: *A globális hajnala: A hely és önazonosság új élménye a globális világhaluban*. Világosság 2005. 6. sz. 29–36.
- Milyavskaya, Marina – Saffran, Mark – Hope, Nora – Koestner, Richard: *Fear of missing out: prevalence, dynamics, and consequences of experiencing FOMO*. Motivation & Emotion 2018. 42. sz. 725–737.
- Moravec, Hans: *Mind Children: The Future of Robot and Human Intelligence*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1990.
- Moravec, Hans: *Robot: Mere Machine to Transcendent Mind*. Oxford University Press, Oxford, 2000.
- Morgan, Richard: *Valós halál*. Agave Könyvek, Bp., 2018.
- Nyíri Kristóf (szerk.): *Mobilvilág. A kapcsolat és közösség új élményei*. Magyar Telekom, Bp., 2010.
- Olay Csaba – Weiss János (szerk.): *A művészettől a tömegkultúráig*. L'Harmattan Kiadó – Könyvpont Kiadó, Bp., 2014.
- Paul Virilio: *Az információs bomba*. Budapest: Magus Design Stúdió, Bp., 2002.
- Pelevin, Viktor: *iPhuck10*. Helikon, Bp., 2019.

- Pfaller, Robert (Hrsg.): *Interpassivität: Studien über delegiertes Genießen*. Springer, Berlin, 2000.
- Pfaller, Robert: *Ästhetik der Interpassivität*. Philo Fine Art, Wien–New York, 2009.
- Pléh Csaba: *Új kommunikáció – új gondolkodás?* Iskolakultúra 2001. 3. sz. 65–68.
- Pléh Csaba: *A webvilág kognitív következményei, avagy fényesít vagy butít-e az internet*. Korunk 2011. 8. sz. 9–19.
- Poster, Mark: *Digitálisan lokális: a kommunikációs technológiák és a tér*. Világosság 2005. 6. sz. 37–45.
- Postman, Neil: *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business*. Penguin, New York, 2006.
- Sándor Klára: *A zsebben hordott mentális biztonság*. Világosság 2004. 7. sz. 13–22.
- Spitzer, Manfred: *Digitale Demenz: Wie wir uns und unsere Kinder um den Verstand bringen*. Droemer Knaur, München, 2012.
- Székely Iván: *Jog ahhoz, hogy elfelejtsenek és töröljenek*. Információs Társadalom 2013. 3–4. sz. 7–27.
- Szűts Zoltán: *Online. Az internetes kommunikáció és média története, elmélete és jelenségei*. Wolters Kluwer Kiadó, Bp., 2018.
- Szűts Zoltán: *A digitális pedagógia elmélete*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2020.
- Szűts Zoltán: *Algoritmusok vezérelte sorsok*. Szabad Piac. Gazdaság-, társadalom- és bölcsészettudományi folyóirat 2021. 1. sz. 18–22.
- Tegmark, Max: *Élet 3. 0. Embernek lenni a mesterséges intelligencia korában*. HVG Könyvek, Bp., 2018.
- Youyou, Wu – Kosinski, Michal – Stillwell, David: *Computer-based personality judgments are more accurate than those made by humans*. PNAS 2015. 112 (4). 1036–1040.
- Yuval Noah Harari: *Homo Deus*. Animus Kiadó, Bp., 2017.
- Yuval Noah Harari: *21 lecke a 21. századra*. Animus Kiadó, Bp., 2019.
- Virilio, Paul: *The Aesthetics of Disappearance*. MIT Press, Boston, 2009.
- Z. Karvalics László: *Három nembéli infodémiákról*. Liget 2020. 4. sz. 31–37.
- Zuboff, Shoshana: *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. Public Affairs, New York, 2019.
- Žižek, Slavoj: „Megteheted”. 2000. Irodalmi és társadalmi havi lap 2006. 7–8. sz. 3–9.
- Žižek, Slavoj: *Egyszer mint tragédia, másszor mint bohózat. Szeptember 11. tragédiájától a pénzügyi összeomlás bohózatáig*. Eszmélet. Társadalomkritikai és kulturális folyóirat 2009. 84. sz. melléklet.
- Žižek, Slavoj: *Event: A Philosophical Journey Through A Concept*. Melville House, Brooklyn, New York, 2014.
- Žižek, Slavoj: *Zűr a Paradicsomban. A történelem végétől a kapitalizmus végéig*. Európa Könyvkiadó, Bp., 2016.
- Žižek, Slavoj: *Hegel in A Wired Brain*. Bloomsbury Academic, London, 2020.